

Gordana Kuić

BAJKA O BENJAMINU BARUHU

koja se odigrava
istočno od zapada i severno od juga

Nini Levi

Tajna Velikih Priča je u tome što nema tajni. Velike Priče su one koje smo čuli i želimo da ih čujemo ponovo. One u koje ulazimo uvek kad nam se prohte. U kojima se na svakom mestu osećamo ugodno. Koje nas ne obmanjuju uzbuđenjima i naglim preokretima na kraju. Koje nas ne iznenađuju nepredviđenim događajima. Poznate su poput domova u kojima živimo. Poput mirisa kože naših ljubavnika. Kraj im je poznat, ali slušamo kao da nije. Kao što znamo da ćemo jednog dana umreti, a živimo kao da nećemo. U Velikim Pričama zna se ko živi, ko mre, ko pronalazi ljubav, ko ne. A opet, želimo da saznamo ponovo. U tome je njihova tajna i njihova čarolija.

Arundati Roj, "Bog malih stvari"

Beleška pripovedača

Prvi put po dolasku ovamo u ogledalu vidim svoj lik: kosa koju vi, deco moja, pamтите, ostala je talasasta, ali je potpuno pobelela. One noći kad se niste vratili kući osedela sam, a da to nisam ni primetila. Sutradan, sve moje slutnje bile su potvrđene: odveli su vas na prinudni rad. Kažu, u Jasenovac. Premda je već proleće, srećom, obojica ste imali kapute. Neće vam biti hladno. A ide i leto. Svašta se još priča, ali svet obično uveličava, pogotovo kad je nesreća u pitanju. Mada strepim, ja u sva ta strahotna govorkanja ne verujem. Zlo ne može biti toliko veliko!

Vaša tetka Nina me je smestila u bolnicu koju drže, niko drugi do časne sestre! Pomislite: jednu Jevrejku kriju katolkinje! Ima dobrih ljudi: činjenica koju nikad ne smete zaboraviti. Preko svojih poznanstava moja poduzetna sestra obezbedila mi je ne samo krevet, već i zasebnu sobu. Zna vi našu upornu Ninu koja ključa od besa i hukće proklinjući ispod glasa zlotvore: *Ki mueran todus, neka svi pomru! Mi si kema la tripa kuandu lus veju, prevrće mi se utroba kad ih vidim*, istovremeno blagosiljajući muža Ignju, arijevca, zbog kojeg je izuzeta od progona. Srećna je okolnost što je niko ne razume, a nesrećna što su svi oni koji bi je razumeli već odvedeni. Smejali biste se da je vidite i čujete: zajapurena, sitna i kočoperna, tutnji i odsečno trupka naokolo stalno mrmļajuću svoju čuvenu žalopojku kako smo je uvek kritikovali zbog neprikladnog druženja, brbljanja i ogovaranja, a sad je baš to, bezbeli, mene spaslo, jer da nije poznavala Saru, a ona svastiku **onog** policajca, (ime mu ne pominje) nikad ne bi saznala da racije idu od kuće do kuće, prvo glavnim, a onda sporednim ulicama, pa mada ja stanujem u uskom sokaku, mene, zbog istaknutog položaja u jevrejskoj zajednici, nikako ne bi zaobišli! Bez mog znanja, bacila se na posao: potrošila je dve Ignjine plate na podmićivanja, gnjavila, molila, lagala i gde treba i gde ne treba, i najzad uspela da me smesti na sigurno! *Umjesto u logor đe bi radila k'o konj*, neprestano naglašava, *ti puf! u blaženi mir, međ mrske-slatke katolike, što ti je sada najbezbjednije, jer nas ovdje, crkli dabogda, neće tražit! Ne mere se Nina tako lahko nadmudrit, jel' de? Doš'o novi vakat, pa se i ja promijenila, postala lukava!* Bilo je, doduše, pomalo i razloga za lekarsku negu, jer mi se astma naglo pogoršala, a srce poigrava kao def. Ali nemojte brinuti, već mi je bolje. Ovde sam skrivena dok ne prođe pokora.

Kada ćete mi se vratiti, *korasones di mi korason*, srcad moga srca, niko zasigurno ne zna, a ja, nestrpljiva, jedva čekam vaš povratak. Da pomilujem tvoje visoko čelo, pametni moj Leone, i zamrsim tvoje vrane kovrdže, veseli moj Barkohba, da se utopim u zenicama vaših očiju punih varnica – tvojih misaonih i dubokih, Leone, i tvojih, Koki, koje pršte od radosti! Jer, meni, vašoj dosad stalno zauzetoj majci, još toliko ostade neizrečeno. Prođe mi vreme u uzaludnim pokušajima da vas naučim šta je mladost (ono što mladost ne može pojmiti dok se ne pretvori u starost), boreći se da vam omogućim školovanje, u čemu, hvala Bogu, uspeh, noseći se s bolom što nas vaš otac, moj dragi Danijel, tako rano zauvek napusti. Zato, tebi, Leone, za tvoje dvadeset i dve, i tebi, Koki, za tvojih devetnaest godina života ne stigoh preneti povest naših predaka, koju sam počela zapisivati davno, pre udaje i

vašeg rođenja. Lišila sam vas poznavanja vaših korena. Ostala sam vam dužna priču o nasleđu.

Sada, u dokolici, dok sestri Agati, koja je, kao i vaša mama, veliki poštovalac poezije i poznavalac jezika, recitujem Lorku, Dantea i Rasina, duhom sam odsutna jer stalno razmišljam šta bih vam mogla podariti za srećan povratak. Napokon dođoh na ideju da bi vam najlepší poklon bio rukopis na kome radim tolike godine. Moram ga završiti. Rad će i za mene biti spasonosan! Godinama zaneta drevnim spisima koje vihori ratova, zemljotresa, požara ili ljudskog nemara nisu uništili, sad odjednom shvatih važnost očuvanja priče o poreklu. Jer, strahote o kojima sam samo čitala, najednom oživeše u vidu svakodnevnih pojava, ovde na Slatkom čošetu, ili tamo gde sam kupovala somun. Ljudi koji su me do juče s poštovanjem pozdravljali, oni koji su čitali moje pesme i eseje, smejali se i plakali sa junacima mojih jednočinki, nestaju – žrtve bez krivice, u svetu koji se podelio na one s pravom da žive i one kojima je to pravo uskraćeno.

Da sam vezilja, isplela bih vam čipku, da sam modiskinja, dobili biste šešire, da sam kompozitor, sastavila bih vam sonatu, a pošto mi je jedino umeće pisana reč, ostavljam vam priču, predanje, ili, još bolje, jednu bajku. Bajku!? Upitao bi ti, Leone, iznenađen, a ti, Koki, bi se obradovao. Da, da, bajku, *ižos mijus*, sinovi moji, jer je bajka, mada počesto i sama surova, najuspešnije oružje u borbi protiv okrutne stvarnosti. Samo bajka može smisljeno obuhvatiti nedokučiv sklad i nesklad zbilje. Nije li tako, Leone? Mislim da sam od tebe pozajmila ovu tvrdnju iz onog predloška za tvoj diplomski rad... ili iz članka o smislu pripovedanja... Ah, već mešam tvoje sa sopstvenim mislima. Napisao si tada, sine moj nadareni, da se povest bezimernih vremena pretvara u legendu, legenda u mit, a mit u bajku, koja je demistifikacija mita. Dodao si, ako se ne varam, da je bajka oplemenjena stvarnost obdarena onim zrnom pravde za kojim večno sežemo. A pravda je sloboda. Tragika svakog doba sličnog sadašnjem je u nedostatku pravde. Zato ste mi vi odvedeni, zato se ja krijem.

Obojica ste voleli kad sam vam u detinjstvu pričala bajke, a pogotovo ti, Kokice moj maleni, koji si se naizmenično smejaio i plakao sa njenim junacima. Dok se tvoj stariji brat, mudrac Leon, promenio, ti si, Koki, dušo mamina, i danas isti. Bajka me odnosi u svet snova, rekao si mi nedavno, sećaš li se? U njoj se osećam ugodno, jer su i iznenađenja predvidiva. Nisam ti kazala, ali tada sam bila veoma ponosna na tebe, Barkohba, jer sam smatrala da ti je sve umeće u rukama. Ti si, mili moj, nalik na prozirnog zvezdoznanca, a ti, Leone, uprkos bavljenju umnim temama, otvrdli si realista. Da, da, miljenici moji, tako ste se podelili!

Leone, molim te, budi strpljiv sa mojim štivom. Ti poznaješ moju sklonost ka razblaženom, mekom, tek ponegde setnom ili pomalo smešnom izrazu uz obaveznu pouku, i moju ljubav prema srećnim završecima koji se, kao magla, neosetno gube i vraćaju, ka krajevima bez kraja, ako tako nešto uopšte postoji. Zato imaj strpljenja, jer tvoja majka ne ume drugačije da piše. Život, surov i smrtan, uglavnom nije onakav kakvog ga ti opisuješ, čujem te kako kažeš, Leone. A ja ti velim: daj Bože da ti život bude poput mojih priča! Pusti me da se prepustim uživanju. Za tebe, Koki, ne brinem. Ti voliš moj stil. I tebi, kao i meni, ličnosti o kojima pišem postaju mezimci.

U našoj bajci, *mis adoradus*, obožavani moji, nemojte očekivati princeze i prinčeve, već obične ljude. I običan čovek može biti princ, ako je

iskren pred silnima, mudar pred lukavima, postojan pred prevrtljivcima i skroman pred hvalisavcima. Takav je bio Benjamin Baruh, travar iz Travnika, *sinjor* vidar, sveobuhvatan i vedar životoljubac, primer plemenitosti i predanosti svom pozivu, čemu sam vas oduvek učila. Njegove slavne "ljekaruše" se nađoše u posedu naše porodice, premda on nije bio njen neposredan član. Ipak, njegova skromna, nezahtevna ali bizarna ličnost većma je uticala na usud naših predaka. Ujedno, nismo li svi mi, Sefardi, jedna velika porodica?

Ono što, pišući knjigu, pisac mora da zna o svojoj temi, veli Mag Leporečja, uvek je manje od onoga što zna. A ono što zna, uvek više od onog što mu stvarno treba. Ali da bi znao šta će mu trebati, najpre mora da napiše knjigu. A da bi je napisao, mora o njoj znati više nego što zna. I sve tako u neprekidnom krugu i ja, vaša majka, Laura Papo, rođena Levi, sa nadimcima Bohoreta kao najstarije od sedmoro Levijeve dece, i La Frančeza zbog prevođenja francuske književnosti na naš jevrejsko-španski, odavno počeh da sakupljam rasuto blago sefardske baštine. Sada, s početka pedeset osmog veka po jevrejskom brojanju vremena, a s polovine dvadesetog veka po hrišćanskom kalendaru i trinaestog po hidžri, najzad odlučih da odužim dug vama, mojim jedincima, (jer vas obojicu volim kao da ste jedini) da bi vi kasnije, sačuvavši moj rukopis, preneli priču svojoj deci, i time doprineli očuvanju sećanja na jedno prezime. Ono se, tokom vekova, stopilo sa mnoštvom drugih, te se preko svih Saloma, Levija, Atijasa, Perera, Albinuna i Baruha moj poklon-rad simbolično širi na čitav jevrejski živalj na području istorijski uzburkanog i geografski talasastog Balkanskog poluostrva.

Za ono davnašnje ispisivanje početka štiva koje sledi podstakla me je, zapravo, naša Hagada – posle ljekaruša, naše drugo veliko porodično blago – Hagada čije sam stranice od detinjstva listala zadivljena slikama neobične lepote. Krenula sam tragom knjige i njenih vlasnika, a izgubila se u lavirintima povesti naših predaka.

Ti si mi, Leone, jednom rekao da pojedinačne živote, podložne udesima, posmatraš kao reku ili kao stazu – utabane, krivudave puteljke, potoke neočekivanog izvorišta, ukrštanja i ponorničkog nestajanja. Slično svicu u tami, čovek zasvetli i zgasne, napisao si mi na šarenoj razglednici sa izleta u Višegrad. Kako sam bila ponosna! Iz tvog poslednjeg prikaza dela Stefana Cvajga, dok ti se Koki rugao zbog preterane umnosti, pročitao si mi, a ja zapamtila: tkivo pojedinačnih ljudskih sudbina, čvorovito ispletено, tvori gust čaršav istorije naroda. *Ljudi su iz dubine zla u sebi stvorili istoriju, zapisao je Izmišljač Prijatnih Utvara. Za dobro, nikakav razvoj nije nužan, nikakva hronologija. Ona je potrebna zlu da se u prostoru i vremenu međusobno može odmeravati, i što je najbitnije – ponavljati. Istorija je morfologija ljudske stranputice.* Međutim, *mis izos keridos*, mili moji sinovi, mi smo u nju bačeni i, u datom nam vremenu, prinuđeni da je proživimo. Tako će biti sve do *konačnog rešenja ljudskog pitanja*. S obzirom da ono još nije na vidiku, naši i tuđi preci, srećni i nesrećni kao sav ostali svet svih vremena, svojim prisustvom na zemlji oblikovali su jednu petlju u dugoj niti postojanja ne samo sopstvene loze već i celog svog naroda. Ma koliko na izgled nevažna i majušna, bez nje jedne, ne bi bilo ni pletiva.

Ispitivanje minulih vremena – kao što znaš, Leone, mukotrpan posao pun naznaka i nedovršenosti – donelo mi je potvrdu, koja se danas mnogostruko utvrđuje, da smo svi podložni povesnim zbivanjima. Nevoljni

smo učesnici u njihovom odvijanju, a nedužni za njihovo stvaranje. Nemoćni da utičemo na odluke silnika čiji hirovi i htenja, svađe i pomirenja uslovljavaju naš opstanak, podnosimo prečeste gubitke i retke dobrobiti nazivajući Istoriju prevrtljivim Slučajem i mahnitom Sudbinom u čijim smo rukama krpene lutke slične onima koje ti, Koki, svojim spretnim prstima praviš za komšijsku decu. (Možda ćeš jednog dana, po ugledu na svog pretka Jakova Pereru, satkati čipku od zlatnih žica sa nanizanim biserima, naše treće porodično blago.) S druge strane, istorija nije samonikla tvorevina. Nju stvaraju ljudi, beleže je ljudi. Ona je usklađena sa ljudskom prirodom.

Bilo kako bilo, priče naših junaka-običajnika omeđene su odveć plahovitom povešću Starog kontinenta. Podrazumeva se da je usud pojedinca povezan sa usudom njegovog naroda, a pošto su Jevreji naš narod, uverena sam da je ta tvrdnja kod nas još izraženija.

Svako štivo o svakodnevici pohranjeno za buduća pokolenja, njegovom zapisivaču je jasno, čak obično, a kasnijem pronalazaču istih redaka senkovito, tajanstveno. To je, čeda moja, učinak protoka vremena. Upravo zato što vreme nezadrživo otiče i čini od verovatnog neverovatno, slobodna sam da nagađam: neki uporni radoznalac u dalekoj budućnosti kada budu živela deca vaših praunuka, pronaći će ovaj rukopis i, povoljno ga ocenivši, nanovo ga oživeti, a možda i prevesti sa španskog na kome je napisan, na mnoge jezike sveta. I eto opet nedodirljive prošlosti razbaškarene u budućnosti!

Držim Hagadu u rukama, stavljam je pored uzglavlja, prelistavam danju i snevam noću. Možda bi je trebalo dati Nini da je negde sakrije, ali kako se odvojiti od stranica zauvek urezanih u naše zajedničko pamćenje, od legendi, pesama i molitava koje su vaš *Papa* Danijel, a posle *Nonu* Leon čitali tokom *Sedera*, naše svečane pashalne večere ovde u Sarajevu na padinama Bjelava kada se nas petnaestak okupi oko trpeze da slavi spasenje iz egipatskog ropstva i naše prvo pojavljivanje na pozornici svetske povesti? Oblikovani u ropstvu, primili smo znak božanskog poverenja, odgovornost i teret Božjih zapovesti, *jaram nebeskog kraljevstva*. Mi, teškom sadašnjošću smanjeni, zatamnjenog sjaja i suženih vidika, Pesahom iskazujemo strasnu ljubav prema slobodi, istovetnu sa onom svih naše krvi na isti dan širom velikog sveta.

Kao što znate, gotovo svaka porodica ima svoju Hagadu, što na svetom jeziku znači **priča**, što opet znači da svaka porodica ima svoju Priču. Istina, zar ne? Samo je najsiromašniji pozajme iz našeg templu u srcu Baš-čaršije. Da bi i oni imali svoju, u nemaštini bogatu Priču. Bog je, kažu, pregledao sva dobra kojima bi mogao darivati svoj narod, decu Izrailja, i nije našao ničeg boljeg od siromaštva. Mi, kao većina u gradu na Miljacki, obilato smo obdareni tim Božjim darom, zbog kojeg se nikad niste žalili, golupčići moji. Jer, shvatili ste, mada vam nisam objašnjavala, da se oskudica ogleda u nemanju za svakodnevne potrebe, a da je inače naše bogatstvo preveliko: smeh, pesma, dečja cika, klepetanje nanula po kuhinjskom podu, žensko čavrljanje, a uveče, posle molitve i pre odlaska na počinak, dubok očevo glas sve nas pomiluje i u san nas uvede stara španska romansa ili bosanska sevdalinka. Tako je bilo i pre tri veka, u doba o kojem pišem, tako i pre deset vekova dok smo živeli na Iberijskom poluostrvu. Tako će, nadam se, biti i u potonjim stolicima, jer mi smo narod koji se ne predaje i naša glad za životom

je neotoljiva. Zato znam da ćete imati snagu da prebrodite sve muke i nedaće.

Proleće je, a Pesah je prolećno slavlje. Mislite na lepo, na proslave, na dobrotu, na prijatne susrete, na srećnu igru slučaja. To i ja činim. Mislite na neverovatan sticaj davnašnjih okolnosti kojim se ova dragocena i bez premca najlepša Hagada ikad viđena našla u našem posedu. Bez nje, zacelo, ne bi nastala ni ova bajka koju ću ispisati trudeći se da iscrpim svoje skromne sposobnosti pripovedanja ne bih li vam dočarala bogatstvo pronađene građe. Pošto se nikad ne kotrlja samo jedan životni oblutak, već mnogi čine lavinu, i ja ću, sledeći bezbroj zapetljanih tragova, pokušati da iznesem priču o četiri porodice iz četiri grada.

Pre nego što započnem, pošto znam da bi mi to ti, Leone, temeljan kakav si, odmah naložio, objasniću ko smo i koliko trajemo kao razjašnjenje za potonja pokoljenja čije bi razumevanje inače bilo otežano, a čitanje se svelo na hrljenje za sledom događaja. Za ostalo ne brinem, jer kako veli Hranitelj Velikomišlja, *kako se pripoveda, ako u sebi iole života ima, priča će i vama i meni otkriti zašto se pripoveda.*

S'farad, na hebrejskom Zapadna zemlja, za nas, Jevreje, bejaše Iberijsko poluostrvo gde su nas kao starosedeoce, u drugom veku pre Jošue, zatekle rimske legije koje su zauzele ovu punsku zemlju i nazvale je provincijom Hispania. Živeli smo sa Iberima i potonjim Latinoiberima, prihvatili latinski, govorni jezik provincije, koja je, uz Italiju, predstavljala osnovicu rimske vlasti. Raspad i propast već prezrelog Zapadnog carstva okončao se porazom poslednjeg rimskog vladara, Romulusa Augustulusa, u sukobu sa nadirućim varvarskim plemenima koja su harala Evropom. Vandali su projurili kroz Hispaniju i otuda ime *Andalucia*, Zemlja Vandala, a potom se izgubili u pesku severnoafričkih pustinja. Zatim su Vizigoti osnovali kraljevstvo u Hispaniji. Njihovo prisustvo ostalo je obeleženo u imenu španske pokrajine Katalonije nastalom od *Gothalonia*, Zemlja Gota. Posle mnogo divljačke buke tokom brojnih vekova, prodor Arapa i Berbera se okončao njihovom pobedom nad poslednjim gotskim kraljem Rodrikom na radost naših sunarodnika koji su, verovali ili ne, i dalje stanovali na poluostrvu. Od tada je započelo slavno razdoblje arapsko-jevrejske kulture koju smo poneli sa zapada na istok kada su nas katolički kralj i kraljica, Fredinand i Izabela, proterali iz Španije i koja, posustala ali sačuvana, traje u našem duhu i jeziku, ovde u Bosni. S juga na sever, ponajviše preko Dubrovnika i Soluna, došli smo u ovu brdovitu zemlju tamnih šuma i bistrih voda pre gotovo četiri stotine godina. Pristigli i ostali. Ukorenili se do sledećeg progona kada ćemo opet zaboraviti na vlasništvo i zlatnike, na čudotvorstvo izlečiteljstva i veštinu posredovanja, te ćemo pepelom sa ognjišta posipati čelo pridružujući se večnom strahu i patnji našeg naroda.

Kao što ljubav dvoje mladih počinje susretom, tako i priča počinje uvodom. Ljubavnici otkrivaju jedno drugo – ono telesno dodirrom, ono duhovno razgovorom – a uvod otkriva poprište priče: zemljopisno, područje, a istorijski, protok stanovništva i vremena na izabranom mestu.

U V O D

M E S T O, L J U D I, V R E M E

Bilo jednom jedno poluostrvo na jugoistoku Starog kontinenta okruženo mnogim morima od kojih je svako imalo svoje ime: Jadransko, Jonsko, Sredozemno, Egejsko, Mramorno i Crno. Kako je vreme oticalo, nazivi poluostrva su se menjali u skladu sa otkrićima geografa i istoričara: prvi su proučavali pedalj po pedalj stamenog tla, a drugi vihorne smene skupina ljudi koji su tim tlom gazili. Nazivali su ga Jelinsko, Grčko, Vizantijsko, Rimsko, Ilirsko, Evropsko-Otomansko, Carstvo Velikog Turčina, a najzad (tek dva veka po vremenu u kome je smeštena naša bajka) i Balkansko, jer je Balkan, što na turskom, pozvani tvrde, znači planina, bilo neosporno skladno ime za krajolik prepun pobrdja, vrleti, visova, venaca i masiva, sve od Vrške Čuke do Crnog mora.

Tokom svog postojanja naše poluostrvo, sa studenim severom i žarkim jugom, naseljavala su raznorazna plemena zalutala sa putanja koja su ih vodila sa svih strana sveta na sve strane sveta. Podnosilo je ono svakojaka stopala koja su nosila glave većinom zanesene mišlju da su njim ovladali, premda su za njega predstavljali ništa više do roja bučnih pčela, kolopleta zmija ili lomnog šumarka. Ponekad bi ga, bezumnim uverenjem o gospodarstvu, ljudi toliko uveselili da bi se poluostrvo zasmejala, što su njegovi trenutni ubogi žitelji nazivali zemljotresom, panično se plašili te pojave moleći se svim bogovima u koje su verovali da ih od nje sačuvaju.

Posle dugih lutanja, ljudi su se ovde često zadržavali prvenstveno željni predaha, potom odmora i napokon ukorenjenja. Jer, zemlja je pružala obilje: naizmenično plodna crnica, šumovita gora, ponegde suva, ponegde močvarna, ali puna zverčica, živih voda i sočnih pašnjaka. Suri vrhovi oivičavali su snežna jezera, brzi potoci hrlili ka moćnim rekama, vatromet poljskog cveća zasipao je mirne doline, razgranato žbunje bobičastih vočki i lekovitog bilja krasilo je planinske padine. Olujni vihori uredno su raspremali osušeno lišće i mrtvo granje, rominjave kiše ravnomerno natapale zemljište, sneg oblagao oštrine, magla skrivala urvine, povetarac raznosio cvetni prah, a munje rušile i sagorevale već ostarelo drveće.

Tako je priroda uredila ovaj kraj.

A kako ga je čovek uredio?

Došljaci bi se vremenom prilagođavali okolini, gradili naselja i tvrđave i prozivali se starosedecima. Potom bi se neki novi došljaci, uz ratne pokliče i borbene urlike, sukobili sa starim rušeći podignuta zdanja i otmajući im

plodno tlo prethodno ga, razume se, obilato natopivši krvlju jer, mada je za sve bilo mesta, voljno jedni drugima nikad nisu ništa davali već su se nemilice međusobno tamanili. Kad bi ostrvljeni novi došljaci pobedili oslabele stare došljake i nastanili se u novopodignutim naseobinama, preživeli stari došljaci ili strosedeoci bi se stapali sa zavojevačima ili bivali naknadno istrebljivani zavisno od trenutnog raspoloženja novih došljaka ili zavojevača. Tako su jedni nestajali, drugi nastajali, jedni bežali, drugi ostajali da bi i oni jednog dana podlegli plimi nekog novog naroda i u njega se utopili ili od njega pobjegli ili glavu izgubili. Jedni su vladali, drugi su robovali, jedni se bogatili, drugi siromašili, jedni gozbovali, drugi gladovali, na ovom mestu, uostalom, kao i na svakom drugom, ili možda ovde malo zgusnutije, nošeni sudarom istočnih i zapadnih vetrova. *Vetrovi Istoka donosili su im priče, a Zapada događaje*, tvrdi Pevač Epa o Cincarima. Između priča i događaja grčili su se jadnički-smrtnici. U okviru te jednostavne smene prolaznika taložila se besmislena tvar istorije, tog zbira razjarenih postupaka koji dobijaju smisao tek u naknadnom tumačenju – pobjednika, kao logičnu nuždu, a gubitnika, kao nužno zlo. Niko, naravno, nikad nije priznao njihovu izlišnost.

Naša se priča odigrava u doba kada je ovo primamljivo parče zemljine kore već odavno potpalo pod vlast moćnog carstva, loze Osmanlija, osvajača mnogih zemalja i porobljivača mnogih naroda, koji su uz borbeni poklič *Alah egber* smrtonosno jurišali ne hajući ni za svoju a kamoli za tuđu pogibiju, a potom šaptali potlačenim i većma neukroćenim žiteljima poluostrva “da su ništa drugo do šaka pijeska sa Mjeseca”, sitni, prolazni, beznačajni, da im je život, osim u službi Carstvu, vredan koliko i paukov posle parenja. Tačno, ali samo donekle! Jer Turci, kao svi silnici od pamtiveka, zaboravljahu da su i oni, poput prethodnih vlastodržaca, sada snažni i nepobedivi, sutra slabi i ranjivi, danas gospodari, sutra sluga, danas neuništivi, a sutra “šaka pijeska sa Mjeseca”.

Što se pak ličnosti ove bajke tiče, oni pripadaju šestom naraštaju izgnanika sa Zapadnog poluostrva, koji se uprkos dugom vremenu provedenom na Istočnom poluostrvu osećahu tuđi na tuđem. Kod njih se udomljenje računalo milenijumima, a ne tričavim stolećem. Dvapat izmešteni, izvornom domovinom smatrali su biblijsku Judeju, a njoj pridodali i zlatnu Španiju. Sada obe nedostupne, treća im se tek pod kožu uvlačila. Ima li sreće za po drugi put nasilno raseljene? I ima i nema, zavisno od načina na koji su primljeni u novoj državi. Najteže je prvom, dok je potonjim naraštajima lakše. Prilagodljivost je, jamačno, neophodna. Naši izgnanici bili su njome obdareni, osim u veri koja je kod njih oduvek predstavljala i način života. Da nije tako, s obzirom na brojna potucanja, odavno bi se stopili sa okuženjem i kao narod nestali, što bi ih verovatno oslobodilo budućih progona. Ali, kako izbrisati sa lica zemlje Izabrani narod?

Inače, bejahu ljudi raznih zanimanja: od neukih torbara, bednih sitničara, lotalica, poeta i skitnica do talmudskih učenjaka, veštih pregovarača, nadarenih zanatlija, iskusnih pisara, štampara, vrsnih prevodilaca i poslovnih znalaca spemnih na rizične trgovačke poduhvate. Pridošlice prvih pokoljenja po Izgonu, pokazivale su crtu maštovitosti i slobodnog duha koje su poneli iz svoje druge po redu postojbine, Španije, u treće, Otomansko carstvo, italijanska kraljevstva i Raguzu, te su iz učmalosti probudili svoje oveštale sunarodnike-starosedeoce koji su poprimili levantsku usporenost ili evropsku

sputanost i varvarsku neposlovnost. Potomci pridošlica nastavljali su tradiciju svojih otaca.

Bajka o Benjaminu Baruhu, za razliku od većine bajki, ima i određen vremenski i prostorni početak. Ona započinje u proleće 1662. godine od Hristovog rođenja ili 5422. godine od Postanja, ili 1000. godine po islamskom brojanju vremena u Dubrovniku, malenoj ali dičnoj Republici pod zaštitom svetog Vlaha, na samoj ivici Otomanske imperije sa hrišćanske strane, na mestu neuporedive celine: *od jednog sliva, jedan smisao i duh svega grada od Straduna do kraja onih uličica što se visoko uz skale penju.*¹

¹ Jovan Cvijić, "Balkansko poluostrvo"

DUBROVNIK

grad ispod Srđa

Upravo kad je sumrak već presvlačio kameni grad, na jedrenjaku koji je pristizao iz Splita u dubrovačku luku Izrael ben Jakov Perera nervozno je stiskao izrezbarenu brodsku ogradu i koračao gore-dole po daskama palube bacajući zabrinute poglede na zalazeće sunce i sve prisutnije predvečerje. Da bi se smirio, okrenu se prema Lokrumu, ostrvcu obraslom u zelenilo koje je odzvanjalo od hora cvrčaka i širilo opojne mirise divljeg rastinja, a potom prema neprekidnoj liniji pučine, jedinoj stalnosti u promjenjivom svetu. Ali već časak kasnije, opet pun strepnje, osmatrao je, učini mu se, sporo da sporije biti ne može približavanje broda zidinama tvrđave Svetog Ivana i Pločama koje su opasavale lučki polukrug.

Lepšeg nema, pomislio je, diveći se rodnom gradu i poredeći ga sa mnogim primorskim naseobinama koje je obišao. I nije bio pristrasan. Dubrovačke zidine, utvrđenja i kapije, zaštitnici Grada od najezda gramzivaca, lazareti, Knežev dvor, Vijećnica, crkve, samostani, pa i svaka obična zgrada nosili su pečat uzdržane raskoši, prikrivenog obilja i otmene jednostavnosti. Svaki grad je po pravilu ogledalo svojih žitelja. Dubrovčani su bili nadaleko čuveni po umeću skrivanja svega što bi im u datom času moglo naškoditi: u bogatstvu i osionosti glumili su siromaštvo i skrušenost, u srdžbi i ponosu blagost i snishodljivost. Umeli su se klanjati kad im je srce žudelo za mačem, i ćutati kad su vapili za prepirkom. Lukavi, proračunati, a ponajviše nepopustljivi, skrivali su sve i svašta, koristili i ulagivanje i pretnju po potrebi, a sve da bi se očuvali od pohlepe bliskih suseda, koliko grabežljivog Otomanskog carstva, toliko i zadržanih hrišćanskih kraljevina.

Od Dubrovčana je mnogo naučio. Kad bi on, Izrael Perera, imao svoju državu, nesumnjivo bi je uredio po ugledu na Republiku, mudro osmišljenu u drevna vremena i neprikosnoveno čuvanu kroz vekove. Senat, Malo vijeće, Veliko vijeće i Knez – svi su jedno drugo nadgledali u doslednosti obavljanja poslova i poštovanja zakona, kočili zanesene, podstrekivali učmale, kažnjavali podmitljive i poslušno sledili naredbu utisnutu iznad kapije Velikog vijeća: "*Obliti privatorum, publica curate*", "Zaboravi privatne poslove i zabavi se državnim". Kad radiš jedno, ne mešaj u to drugo. Ne podleži ličnoj koristi na račun dobrobiti države. U tom sažetom nalogu ogledala se srž uspešnog upravljanja ne samo jednom državom već, u smanjenom obimu, i sopstvenim poslovima. Do tog zaključka Izrael je došao još kao dečak kada je, naučivši

dovoljno latinski, prvi put pročitao ovo uklesano pravilo. Kasnije je nalazio njegovu čestu potvrdu.

Naučio je takođe da je preteranost u bilo čemu porok. Neumerena osećanja vode u propast. Ljudi zaljubljeni u sebe ili nekog drugog, ophrvani mržnjom, škrošču ili preteranom oprežnošću brzo propadaju. Strasna zaokupljenost ličnim prohtevima odvraća pažnju od delanja koja donose zaradu. Ali, ni dobit se ne sme pretvoriti u opsednutost. Zato je pokušavao da bude umeren u svemu.

Brod je već ulazio u luku, a Izrael je, nestrpljivo dobijući prstima po kožnoj torbi, zario pogled u plavetnilo vode koju je sekao pramac oivičen vencem bele pene.

Zurio je u morsku dubinu razmišljajući o trgovini koja je zahtevala podrobno poznavanje prilika u zemljama okruženja, sadašnjicu ali i prošlost, da bi se, sa uvek prisutnim dvoumljenjem, mogla naslutiti buduća zbivanja kao važan uslov uspešnog poslovanja. Tačno i dosledno predviđanje promena – novih saveza, izmenjenih odnosa, iznenadnih raskida – predstavljalo je zlatni ključ uspona samo u posedu najboljih. Smatrao je, ne bez osnova, da zaslužuje mesto među njima. Rano je shvatio da se ništa u svetu ne događa bez razloga makar koliko izgledalo iznenadno i nepredvidljivo. Povod za događaj koji većinu iznenadi uvek negde odavno čuči i pronicljivima daje blagovremene naznake. Trebalo je samo biti domišljat i prepoznati ih.

Jedini smisao poznavanja prošlosti je u predviđanju budućih nepogoda, učio ga je njegov staralac, Avram ben Saul Atijas, naglašavajući da je Jevrejima potrebna natprosečna oštromnost da bi predvideli kada će nekom vladaru zatrebati živalj za kaznu, progonstvo ili istrebljenje kao izgovor za neku pošast, osobnu ludost ili pak kao izvor dodatnih prihoda. Nažalost, u tom smislu, dosad su se retko mogli podičiti jer su većinom izostajali primeri blagovremenog predviđanja, pripreme i sledstvenog spasenja njihovih zajednica.

Brod je najzad pristao, a mladi Izrael, spreman da izleti, čekao je da mornari namaknu teške konopce na kamene stubove i da spuste stepenice. Čim je to učinjeno, on žurno iskoči i potrča preko uglačanih kamenih ploča. S kapom u ruci, riđi uvojci lepršali su mu na vetru, a tamni ogrtač se talasao za njim otkrivajući duboke meke čizme. Proleteo je kroz gradska vrata prema Placu. Na glavnoj ulici sudario se sa prolaznicima svih staleža i zanimanja, osim sa svojim sunarodnicima jer ih napolju više nije bilo. Trčao je vijugajući lakim, bešumnim korakom okretnog mladića koji je navikao da se podjednako spretno probija kroz mnogoljudna naselja na jadranskim obalama, ali i kroz divljinu, da bi do njih stigao.

Samo nekoliko koraka odvajalo ga je od kapije na ulazu u usku Žudiosku ulicu sličnu svim ostalim koje su sekle strmi prostor zbijenih zdanja između Placa, Prijeka i Pelina, a različitu samo zbog pomenutih dveri, kada je namćorasto brbljivi Luka Maroje tresnuo gvozdenim krilom i uvukao glomazni ključ u bravu.

“Aspera! No aseras la puerta, por favor!” viknuo je Izrael. *“Sto arivando! Sto aki!”*

“Ništa ja tebe ne razumijem!” progundao je starac i okrenuo ključ. “Ni kad zborite naški, a kamoli taj vaš! Nerazumljivi ste uopće uzev... I nerazumni!”

“Oprostite, šjor Maroje, u žurbi zaboravih,” zadihano odvrati Izrael. “Jezici mi se izmješali.”

“Nije ni čudo kad ih svakakvijeh hotjete naučit... Dok sam naveg’o lično sam čuo vas Žudeje! Meljete li meljete! S Mlečanima latinski, s Osmanlijama turski, s Afrikancima arapski, među sobom taj vaš...”

“Španjolski,” pomože mu uslužno Izrael.

“Jest, al’ jema još neki... Mene uho ne vara!”

“Hebrejski, gospar Maroje, jezik naših praotaca.”

“Ma sa vama uvijek neka zavrzlama. Ničesa jednostavnog kao u nas. Sve se lijepo razumije...”

“I zato smo nerazumni?”

“Jest! A i nerazumno je kasnit!” ljutnu se Luka Maroje. “Morao si doć na početku žudejskog dana kad zađe sunce! Evo, i to vam je naopako! Ko je vidjeo dan započet navečer? Što nijesi *ariv’o* na vrijeme, a, ljudi mladiću? Sad ću te morat prijavit i odvest...”

“Kasnio je brod, dragi moj gosparu,” prekide ga Izrael pomirljivo i polako uvuče ruku pod ogrtač primetivši sa zadovoljstvom da Luka Maroje pomno prati svaki njegov pokret.

“Brod odakle?”

“Hm...” nakašlja se Izrael. “Zar je to važno?”

“I jest i nije... Volio bi znat, što ne bi? Oli je to nekakva tajna? Sem ako me ne lažeš i o brodu i o...”

“Dobro... Iz Spalata,” priznade Izrael nevoljno znajući da će to odredište naići na loš prijem kod starca. Naime, velelepna splitska luka čiju je živu trgovinu u svoje vreme zasnovao jevrejski trgovac Danijel Rodrigez, izazivala je neprikriveni bes Dubrovčana. Građani Republike su isticali, uz podizanje kažiprsta, da njihova **sloboda i nezavisnost** nadmašuju te rimsko-mletačke izmotacije i vrede više od svih splitskih kula i utvrđenja, naravno zanemarujući činjenicu da i oni imaju slične. Izrael se ispod brka smešio poznavajući uzročnike zavisti i netrpeljivosti potekle još iz doba kada je Split ozbiljno ugrožavao dubrovačku trgovinu. Radost Dubrovčana početkom tursko-mletačkog rata od pre dvadesetak godina bila je po običaju stišana ali neizmerna, jer je tada Split izgubio svoj prolazni primat. Stare trgovačke mreže pokazale su se bezbednijim i gotovo neuništivim. Ipak, Izrael je ponekad koristio splitsku luku za pretovar robe i transport kože, vune i voska sa kontinentalnog zaleđa u pravcu Mletačke Republike, što je činio u tajnosti da ne bi izazvao čuvenu ragužansku surevnjivost. Uprkos mrgođenju svojih sugrađana, odlazio je u Split i zbog obilato snabdevenih dućana u Donjem gradu i prostranih skladišta u pristaništu dupkom punih robe – od atlasa do đona, od soli do oružja – gde je nabavljao sve što je kasnije preprodavao u oskudnijim krajevima Otomanskog carstva. Mada rođen u Raguzi, Izrael je ostajao hladno nepristrasan.

“Zato ti meni *šjor*, a? Vi, Žudeji, ne biste bili ono što ste kad ne biste išli u neprijateljske i nevjerničke gradove!” razgoropadi se Luka Maroje i rukom ga pozva da krene za njim.

Izrael se ne pomeri s mesta. “Nit’ je neprijateljski, nit’ je nevjernički.”

“Gori od Stambola!” odbrusi Luka bacivši pogled na mesto gde je Izraelova ruka utonula u ogrtač. “A što ću ti rijet? Što, moj mladiću, a? Što ću ja sad s tobom činjet?”

“Imam opravdanje za kašnjenje!”

“Nemaš. Morao si bolje preračunat vrijeme i predvidjet...”

“Nevera se ne može...”

“Kakova nevera!? Kol’ko ja vidim nebo je čisto k’o suza...” prekide ga starac očiju uprtih uvis, te srdito dodade mašući ključem: “Što nijesi prespavao u tom mrskom Spalatu i napravio još koji posal na štetu naše mile majčice Republike i svih Ragužana!”

“Pa i ja sam Ragužanin!”

“Ma kako to, molim te!?”

“Ovdje sam rođen.”

“Ma gdje rođen, ti si Žudej i radiš samo u svoju korist!”

“Ko radi za tuđu? Svako posluje da bi zaradio.”

“A vi, da drugi ne bi zaradili!”

“To nije tačno, gospodar Luka,” odvrati Izrael sa smeškom. “Jedina razlika je što mi prihvatamo one poslove koje drugi odbacuju jer pate od plemenite gadljivosti prema svaštarstvu. Priznajte, ovdašnji trgovci su veliki probirači, pravi patriciji.”

“Pa jest, tako je!” klimnu Maroje i pogrbi se, a dotad natmureno lice mu se ozari. “Sjećam se ja zlatnog doba Republike kad je cvjetala k’o kaktus... Jermeni, Arapi, Persijanci... Svi su nam na noge dolazili. Niko nam ne bijaše ravan... *Mirakul*, pravi *mirakul*.”

“Ništa nam ni sad ne fali,” razbi Izrael starčev zanos sa željom da što pre okonča pregovore jer ga je žurba gonila. Učiniće što je namerio. Večeras! Odmah! Nema mesta oklevanju. Ipak, nije hteo Maroju dati više nego što mu sleduje.

“Tebi ne, al’ meni da.”

“Šta vam fali?”

“Mladost, snaga, a i plaća mi je mala.”

“Mogla bi vam bit i veća s obzirom na porez.”

“Koliko Žudeji plaćaju, tolika je i moja plaća! Mala! Manja ne mož’ bit! Dreždım ovdje vascijelu noć...”

“I dremate u kolonadi Kružičeve *butige*,” ubaci Perera blagougodno – često bi čuo Marojevo večernje hrkanje. “Hajde, ne kukajte već otključavajte. Čeka me važan posao!” Prstima je po džepu već okretao novčić pomoću kojeg će se kapija hitro otvoriti.

“I noću zgrćeš cekine,” progundā starac zveckajući lancem na kojem je visio ključ.

“Ne, nešto sasvim drugo,” odvrati Izrael sa sjajem u očima.

“Nijesu *soldi*, a? Onda, more bit neka lijepa *sinjorina*!” izgovori i ispruži ruku.

Kada novčić izroni iz Izraelovog ogrtača i Maroje ga oseti na dlanu, i ne pogledavši ostavi šaku otvorenu sve dok Izrael ne ubaci još jedan. Pošto je i dalje nije sklapao, Izrael podviknu: “Šta još hoćete!? Osamsto škuda mjesečno svako od nas plaća Gradu kao zakup za geto od rođenja do smrti! Pa koliko povrh toga sad još tražite!?”

Luka Maroje nevoljno savi prste, pa sporim drhtavim pokretima kao da povlači pretežak teret podiže ključ sa lanca kojim se opasao, smesti ga u bravu i okrete dva puta, sve u nadi da će zvecnuti još koja škuda, ali se to ne dogodi. Izrael gurnu tešku kapiju i dok je hitro kroz nju prolazio začu Marojevo gundanje: “Ma i ljubav je kod vas posal... Zaljubljen žudejski trgovac! Ha! To još nijesam vidio.” Šteta što su Žudeji prilično tačni i retko

kasne, pomislio je, jer bi se inače njegovi prihodi znatno uvećali. Škude bi mu zvečale u džepovima bar jednom nedeljno. Ovako su rak-rana Grada, a i njemu beskorisni. Od njih ničeg dobrog. Da nije tako, zar bi ih noću zatvarali? Ko zna na šta su sve spremni. "I dušu bi đav'lu prodali za cekine! Trgovina! Samo vam je ona u glavi! Vrag vas odnio!"

Izraela je pratio Marojev glas dok je, lak kao perce, trčao uz strme kamenite stepenice Žudioske ulice do svog stana.

Jeste, voleo je trgovinu i njene zamršene ali logične zakonitosti. Poslovao je na prostoru između Londona i Bejruta, Budima i Aleksandrije. U to ogromno područje uključio se smelo, hrabrije i brže od većine, jer je, za razliku od islamskih i hrišćanskih trgovaca, preko jevrejskih zajednica prodirao u krajeve gde oni nisu imali pristupa – hrišćani u Otomansko carstvo, a Turci u hrišćanski svet.

Stigavši do samog vrha ulice, do ispod zidina, Izrael otvori kapiju poslednje kuće, udahnu slatkasti miris *tija* Juditinih ljiljana i na vrhovima prstiju da nikog ne probudi, pope se na potkrovlje. Bacivši torbu u ćošak na časak se ispruži na ležaju.

"Spuštamo sidro gde moramo," promrmlja veselo protrjavši ruke. Zgodna osobina njegovog rasutog naroda je upravo u njegovoj rasutosti! Veseo prizvuk dat izjavi utemeljenoj na samoj srži hiljadupetstogodišnjeg besprimernog potucanja po svetu uvek je izazivao zgražanje, ali on je prkosno nadograđivao svoju uistinu neumesnu postavku tvrdeći da je kobni izgon iz Španije, umnoživši njihovo raseljenje, pokazao jedno, premda bledunjavu, ali blagonaklono lice: proširio je područje njihovog uticaja. Sreća u nesreći! Logika je nalagala da se svi do poslednjeg prognanika smeste u prostrano Otomansko carstvo gde su dočekani kao "sultanovo stado". Međutim, njegov uglavnom razuman narod, nije se nužno uvek tako ponašao. Njegovi sunarodnici su se tvrdoglavo naseljavali i tamo gde ih hrišćani nisu hteli, ili, bolje rečeno, jesu, ali to nipošto nisu priznavali, te su im maštovito život zagorčavali, često im pružajući samo osnovne uslove za opstanak. Trpeli su Jevreje jer su im koristili. Već kao dečak shvatio je da ni jedan narod ne voli drugi, ako je ta ljubav neprofitabilna. Čak i mržnja među narodima, sa ponekim retkim izuzetkom, sledi isto pravilo. A oni, Jevreji, istina, tvrdokorne veroispovesti ali poštovaoci reda i zakona, porodični ljudi, dobre platiše, a iznad svega trpeljivi i permanentno zgodni žrtveni jarci – kome ne bi odgovarali? Čak su i Mlečani, čuveni cekinoljupci, kao uostalom i svi drugi uključujući i njih same, pokazivali mestimičnu naklonost prema njegovim sunarodnicima. Svima je bilo po volji što, čim bi Turci zauzeli nove krajeve, oni bi tamo pohrlili, odvažno i spretno zasnivali zajednice i odmah uspostavljali trgovačku mrežu. I mletačka i papska oblast žudele su za razmenom dobara sa evropskom Turskom, a preko jevrejskih punktova na obe strane, ništa nije bilo lakše. Tako se stvorio kružni put od Rumelije preko Raguze prema zapadu, a odatle obrnuto istim pravcem na istok.

Potrebe stanovnika svih podneblja za onim što nemaju, a bez čega, navodno, ne mogu, od vjkada su nepresušne, odavno je zaključio. Zato su se na zamršenoj razmeđi islama i hrišćanstva, na području plavog Jadrana i njegovog šumovitog zaleđa, veštom trgovcu pružale neslućene mogućnosti zdrave zarade. Neka natmureni učenjaci, natušteni i sumorni dušebrižnici njegove nacije rade svoj posao, a on će svoj! Vreme proroka je minulo, predviđanja je sam odgonetao, a ako je pogrešio u onome što će uslediti u

bližoj budućnosti, saznaće hteo ne hteo, i jedva čeka da sazna, a u daljoj će se suočiti oni koji tada budu živeli, dok će on, prevashodno u radosti, potrošiti vreme njemu dodeljeno.

“*Ermozura! Divota! Krasota!*” uzviknu mladi Perera. “Igra dukatnih krugova!” Začarano se prepliću; kopnena čvorišta su rasuta kao zvezde na nebu, a zrakaste morske putanje iz njih se šire razložno i svrsishodno i kada opstaju i kada se prekidaju. Provodio je sate nad zemljopisnim kartama utiskujući u njih iglice šarenih glava da obeleži ustaljene prohodne puteve, ali i one koje bi on, svojim karavanima, prokrčio jer bi bili zgodniji i brži.

“Ljudi smo bez zemlje,” pevušio je skidajući putnu odeću. “Bez države, bez monarha! Tuđinci na tuđem, puni zebnje, puni straha! Brrrr!” stresao se dok se zapljuskivao hladnom vodom.

I sada, kada bi trebalo da mu misli hrle na drugu stranu, bio je zaokupljen poslom, utvrdio je na sopstveno zgražanje! Odmah je našao i opravdanje: njegova uspešna delatnost usko je povezana sa Esterom. Da nije dobro zarađivao ne bi smeo ni da sanja o kćeri oca dubrovačke trgovine, jedinici podarenoj Avramu Atijasu u kasnim godinama života čijim je rođenjem izgubio životnu saputnicu, ali dobio naslednicu. Ostao je udovac i uz pomoć *tije* Judite odgajao svoje čedo.

Mada ju je poznavao i sa njom drugovao od detinjstva, tek sada u Splitu podlegao je navali žarke čežnje za Esterom. Raščlanjujući razloge svoje iznenadne žudnje, prisećao se spleta okolnosti koji su joj prethodili.

Sa tvrđave iznad splitske luke motrio je dolazak brodova. Šuma vitkih jarbola i belih jedara posutih po moru kao gušćije paperje! Zamajavao se utovarom i istovarom robe sve dok mu pažnju nije privukao vijugav red – povezani lancima ljudi su sporo koračali jedan iza drugog. Dolazak robova. Razmena dobara uključivala je i čoveka na sramotu čovečanstva oguglalog od svekolikih nepriličnosti. Zarobljenici, kao predmeti od vrednosti, iznošeni su na tržnicu poput teladi, kupusa ili maslina, u službi kupoprodaje, iste one koja je od pamtiveka ne samo bit ljudskog opstanka već i osnovni podsticaj istorijskih zbivanja. To je naučio od mudrog Avrama Atijasa. Ipak, takav prizor, premda uobičajen, neizostavno bi ga nagnao da skrene pogled na drugu stranu. Podišla bi ga ledena jeza pri pomisli na zatočeništvo, na zlehudu kob, na nezanimljiv život zaprežnog konja, na rugobnu svakodnevicu okovanih. Bio je poklonik lepote, radosti i sklada, a sklanjao se od ružnoće, tuge i rasula. Međutim, ovog puta, pre nego što odagna turobne misli i otkide pogled sa roblja, on mu zape za jednu zarobljenicu kojoj je iscepana haljina jedva skrivala izazovne obline. Vitkostruka, dugonoga, bujnogruda, tanka a snažna, izdvajala se od ostalih i sjajnim likom, koji je delimično senčila rasuta gavrancrna kosa. Uprkos nezavidnom položaju, iz nje je izbijala snaga koja se nije ogledala u prkosu – osobini robova jake volje dok im se gnev ne istroši i svede na tupo ravnodušje – već u nadmenoj svesti o sopstvenoj lepoti i, naslućivao je, neutaživoj žeđi za životom. Takvo čudo Izrael još nije video: leđa pravih kao strela, visoko podignute glave, isturene brade, robinja je hodala kao carica koja ulazi u svoj dvor. Samo su joj se oči, pod plaštom trepavica, povremeno sklapale, ali ne od stida pred pogledima okupljenih muškaraca, već od jarkog sunca pred kojim su se, izgleda, jedino predavale. Kada bi ih otvorila, pogled, jedino slobodan, poskakivao je. Naprosto je zverala naokolo zadržavajući ga besramnom dužinom na dokonim posmatračima, odmeravajući ona njih isto koliko oni nju, uz žustru, neskrivenu

znatiželju. Stav joj je isticao inat kao ličnu osobinu, a podsmeš kao sveobuhvatno mišljenje o trenutnoj lučkoj i opštoj životnoj papazjaniji. O nju će se otimati, zaključio je tada. Kupiće je za visoku cenu jer joj je priroda podarila onu vrstu lepote koja se ne zaboravlja. Ali njen budući vlasnik neće prepoznati opasnost: nipodaštavanje jačeg uprkos ropskom položaju. Teško će je ko zauzdati, a njeni gospodari upravo će potčinjavanju težiti izazvani njenom nepokornošću. Jer, posедstvo traži vlast nad celokupnim bićem, a ne samo telom.

Poželeo je opasnici sreću koju ona, svakako, neće doneti svom gospodaru. U poslednjem trenu, ugledao je jednu pticu perja duginih boja kako nad čudesnom robinjom nadleće, a zatim joj se lako spušta na rame – prizor toliko neobičan da postade nezaboravan. Potom se cela slika ugasi i izgubi iz njegovog vidokruga. Devojka sa pticom i ostalo roblje odoše iz luke.

Tokom tog viđenja koje je imalo odlike priviđenja, ni za časak nije pomislio na Esteru. (Razumljivo: ona ni po izgledu, ni po naravi nije sličila robinji).

Razmišljao je o snazi ličnosti koja se odražava u pokretima tela. Celokupno stanje svesti, pa i prolazna raspoloženja, nalaze odraz na čovekovom obrazu.

Potom je razmišljao o gradu Splitu koji je po Turcima ostao u *neprijateljskim*, naime, mletačkim rukama, upravo kao što je Beograd za hrišćane pao u ruke *krvožednog Osmanskog varvarina*. Za potomke patrijarha Avrama, Isaka, Jakova i Arona, nijedan grad nije bio ni u prijateljskim ni u neprijateljskim opsadama. Za njega, Izraela, ceo svet bio je u istim, tuđinskim rukama i u njima će ostati sve do onog dana na kraju vremena kada će ih sin kralja Davida povesti u prapostojbinu. Pošto mu čekanje nije bilo u krvi, on je, koristeći prednosti lutajućeg stanja, umesto vajkanja zastupao optimistički pristup jevrejskim prilikama svog veka.

Nemirnog duha, a još potresen tek viđenim prizorom okovanog roblja, željan pokreta, izašao je van zidina grada, zašao u vinograde, maslinjake i voćnjake, ubrao smokvu, šipurak, krušku, limun i pomorandžu, i tada je prvi put pomislio na svoju nežnu prijateljicu iz detinjstva stresavši se od same primisli da bi se i ona mogla naći u položaju prekrasne robinje čiji mu je lik čilio, dok je lice prozračne Estere izranjalo. Kada ju je pred put posetio, njen tanani vrat svijao se nad romansom *Roldan al pie de la torre*, Roland u podnožju kule, o hrabrom vojskovođi nastradalom u klancu Ronsevo koji je štitio odstupnicu svom vladaru, Karlu Velikom, kad su ga napali baskijski pastiri i seljaci, ili, prema *Pesmi o Rolanu*, španski Arapi. U ušima mu je zabrujao njen meki glas, probrane reči biserno su joj klizile sa usana dok je poneseno pričala o slavnom grofu rasplamsivaču pesničke mašte i o odjeku francuskog epa u Evropi pre devet vekova. Njegovo ime, nestabilno jer su ga prenosili putujući pevači, menja se u Orlando. *Roland je blizu Raguze uhvatio saracenskog gusara po imenu Swardo-duxzi, stara talijanska grafija za Smrdodah*, smejala se tiho Estera.

S njenim glasom u ušima, bio se vratio u grad po čijim su se ulicama razmiledi stasiti ljudi, naočitiji od Dubrovčana, pomislio je. Iza svakog ugla čekala ga je Estera. Izvirala je iz morskih talasa dok je plovio kući, pripijala se uz njega kao povetarac dok je šetao palubom. Obuzela ga je navala ljubavi prevashodno milosne, zaštitničke, supružničke.

Zato je sada želeo da pohrli kod *sinjor* Avrama! Ali, umesto da leti, oklevao je, što mu nije bilo svojstveno. Vraćao se nekoliko puta u sobu, mada je već bio zakoračio u vrt. Motrio je sa mansarde sumračno nebo tihog sutona kada se nepomično more u sivilu stapa sa svodom koji ga natkriljuje. Izašao je najzad na ulicu i lagano, iako je žurio, krenuo niz stepenice.

Bilo je proleće, nestabilno, varljivo doba buđenja. Približavao se četrnaesti dan meseca nisana kada će, po zalasku sunca, započeti veseli praznik beskvasnog hleba, slavlje po njegovom ukusu. Sa Esterom, Avramom i rođacima slediće ugodne, ustaljene pashalne obrede: molitve, pesme, četiri čaše vina. Slatki će mu biti listovi celera umočeni u slanu vodu, gorka trava i ren, mada je trebalo da ga podsete na gorčinu stradanja njegovih predaka. Srce bi mu namah jače zalupalo kada bi uz blagoslov seo za postavljenu trpezu, a duboki glas Avrama Atijasa, pripovedao priče i pevao himne. Od grmljavine do šapata, brujale su drevne reči o događajima koji su prethodili zakletvi na poslušnost Svedržitelju.

Svaka *skala* jedna misao, zaključio je silazeći niz stepenice. Jedva da ih je doticao. Lebdeo je. Poput mališana, naglas ih je brojao.

Nije li detinjasta moja radost zbog svečanosti koja se ponavlja na isti način iz godine u godinu, pitao je jednom prilikom Esteru. *Bolje je radovati se već viđenom nego tugovati za nevidjenim, a najgore je dosađivati se*, odvrtila mu je dodavši da su vedri muškarci u njihovom narodu retki, jer ih je raseljenje, *galut*, zauvek rastužio i uozbiljio. Njena izjava oblila ga je kao istopljeno zlato: uzdržana Estera ga je izdvojila od drugih – što se uostalom u potpunosti slagalo sa njegovim ličnim mišljenjem o sebi – te ostade kao zaloga njenog divljenja.

Estera! Mlada, a mudra... *Hoće li biti moja*, upitao se skočivši na dvadeseti stepenik i odmah odlučno klimnuo glavom. Preterano samouveren? Ako i jeste, ima i razloga! Sve mu ide naruku.

Kod dvadeset i prvog stepenika zastade, prpošno poskoči u mestu i zvekirom zakuca na masivnu drvenu kapiju. Zvuk se pronese strmom ulicom umnožavajući se odbijanjem o kamene zidove tesno poređanih zgrada, pa se izgubi negde gore visoko gde ga upiše zidine, opasači i čuvari Grada. Odjek uplovi u unutrašnjost kuće i utopi se u dubokim odajama doprevši i do podrumskih magaza za skladištenje skupocene robe, vlasništva sedobradog Atijasa, prvaka jevrejske trgovine u Republici. Još u mladosti Avram se isticao visprenošću, lukavošću i oprežnošću. Njegova obazrivost i istovremena otvorenost prema riziku, kada bi hazarderstvo smatrao prikladnim a mogući gubitak snošljivim, bili su nadaleko čuveni. Besprekorne procene prilika donele su mu ugled u krugovima širom Velikog središnjeg mora, a slava mu je ostala nepomućena uprkos jakom suparništvu mlađih novčara i trgovaca kakav je upravo bio i Izrael Perera.

Na kapiji se otvori prozorče čije krilo poteže Avramova ruka, a iz mraka izroni njegovo belorumenkasto lice uokvireno bujnom sedom kosom i bradom. Kad ugleda mladog Pereru, smešak mu razvuče punačke usne.

Pored iskrene naklonosti, Avrama je za mladića vezivala i obaveza. Naime, Izraelov otac, zlatar Jakov, bio je svojevremeno prokazan za nedorečenu i besmisleni utaju u kojoj nije imao nikakvog udela. Svi dokazi, svedočenja i zakletve pokazali su se uzaludnim, jer kad se krivac nije mogao naći, sudski najlakše i društveno najbezbolnije bilo je okriviti Jevrejina, pogotovo bogatog. Za hrišćane, jevrejska krivica, potekla još od razapinjanja

na krst i sledstvene smrti Jošue od Nazareta, ustostročavala je uobičajenu sumnjičavost nadležnih za gonjenje. Jevrejin je u svakom slučaju bio omražen, pored onog biblijskog, iz raznoraznih razloga, od prizemnih – što je prilagodljiv, vičan svakom poslu koji mu je dozvoljen, učen, obavešten – do uzvišenih – što je u tvrdoglavoj sprezi sa Tvorcem, čuvar vere koju drugima ne želi prikazati niti ih njoj privući, zatvoren u krugu istomišljenika. Zato je Jevrejin, Židov, Džidio, Žudej, Sefard, Španjol, Hebrej, Ebreo, sin Izrailja, ili ma kako ga gde zvali, bio, kao nerado priman a često nužan gost, zgodna dežurna žrtva. To bejahu činjenice. Druga je stvar bila kako se koji pripadnik naroda lualica izvlačio iz nezgode, spasavao ugled, imanje i glavu. To je zavisilo pomalo od lične sreće, a podosta od njegovog uticaja i društvene povezanosti sa hrišćanskim, odnosno islamskim svetom.

Jakov Perera, po prirodi tih, snužden i plašljiv čovečuljak nije imao ni sreće ni jakih poznanstava, pa je zato skončao u tamnici. Posle zverskog mučenja koje nije ishodilo nikakvim priznanjem jer zatvorenik nije imao šta da prizna niti je znao kakva bi ga izjava mogla osloboditi muka, Jakov se pretvorio u nemog očajnika, okopneo je, istopio se, usenčio, nezadrživo klizio ka nestanku. Pre nego što je izdahnuo, zamolio je za ispunjenje poslednje želje: viđenje sa prijateljem i savetnikom, tada još mladim i otresitim Avramom Atijasom. Pošto nije zatražio ženinu i sinovljevu posetu, dubrovačke sudije, ubeđene da će prijatelju priznati gde su pronevereni zlatnici, udovoljiše zahtevu samrtnika. Na njihovo razočarenje, jedino što je nesrećni Perera izrekao odnosilo se na molbu da se Avram Atijas svečano obaveže da će se brinuti o njegovoj ženi Flori i postati zaštitnik njihovom maloletnom jedincu čija se budućnost bez muškog usmerenja mogla okrenuti naopako uprkos svim dečakovim vrlinama. *Izrael je lelujav kao cvet na vetru*, prošaptao je poslednjim dahom malerozni otac.

Tako je Avram, posle Florine smrti koja je ubrzo usledila, preuzeo teret mladićevog odgoja. Vremenom, počeo je na njega obraćati više pažnje nego što je sam sebi želeo da prizna. Njegova namćorasta naklonost prema siročetu povećavala se iz godine u godinu. Najzad je zbog njega prekršio jedno od svojih zlatnih pravila da se nikada ne meša u poslove dubrovačke vlastele jer su takve igre odveć opasne. Posle upornog raspitivanja, mnogih tajnih poruka i nedorečenih obećanja, preko svojih venecijanskih doušnika otkrio je pravog krivca te kobne pronevere, probisveta Mara Gotovca odbeglog u Mletke, o čemu je, uz detaljne pismene dokaze, lično obavestio Kneza, a sve u cilju da spere ljagu sa imena Jakova Perere koja je ugrožavala budućnost njegovog sina. Nikome nikad nije pomenuo, a i sam je ciljano zametao u pamćenju kao ponižavajući ali neophodan čin, svojeručno uručivanje kesa zlatnika potkupljivoj vlasteli da bi saznao, a potom saopštio istinu i da bi ona bila uvažena. Tek kada je proces protiv Jakova Perere bio javno poništen, a spor obnovljen i Gotovac doveden pred lice pravde, Avram je odahnuo i smirio se.

Avramov samopregor u otkrivanju krivca naišao je na opštu osudu jer je ugrožavao celu jevrejsku zajednicu koju su začas mogli prognati iz Grada ili im svima oduzeti imovinu, što se, uostalom, dešavalo i zbog manje izazovnih poteza ili čak bez ikakvog razloga. Pridike mu je držao i rav Mordehaj, *sinjor* Benvisto i mnogi drugi čelnici zajednice, ali je Avram istrajao. Premda se više slagao sa drugima nego sa samim sobom, isterao je istinu na videlo. Uspeh tog smelog i rizičnog pothvata urezao mu je jedva primetan, ali sveprisutan,

pobedonosni osmeh na licu. Iz mladosti zalutali sjaj zablistao bi mu u očima u ime prisećanja na njegovu jedinu ozbiljnu borbu na čijem kraju nije stajala lična korist i dobitak. Jer, prvo Avramovo zlatno pravilo je glasilo: "Bez ičega za uzvrat, od mene ništa." Ipak, kao svako pravilo i ovo je imalo izuzetak, a on se zvao Izrael Perera. Njemu je, kao nikome i nikada, znameniti trgovac dobrovoljno i besplatno otkrivao ono što se inače teško saznavao, poveravao poslovne tajne, davao prijateljske savete i pružao kao na dlanu plodove svog dugogodišnjeg iskustva. Njegova ljubav se neprimetno podelila između kćeri Estere i štićenika Izraela.